

Szedimentációs és elektroforetikus módszerek, Tömegspektrometria gyógyszerészhallgatóknak

Dr. Bozó Tamás
egyetemi adjunktus
Biofizikai és Sugárbiológiai Intézet
2022. május 5.

Témakörök

Témák

- Szedimentációs módszerek
  - Szedimentáció
  - Szedimentáció vs. Brown mozgás
  - Centrifugálás
    - Elméleti alapok
    - Gyakorlati aspektusok
    - Típusok
    - Eszközök
    - Módszerek
- Elektroforézis
  - Szabad áramlású elektroforézis
  - Gél elektroforézis
  - Izoelektromos fókuszálás
- Tömegspektrometria alapjai

Kapcsolódó gyakorlatok

- Diffúzió
- Áramlás

Tankönyvi részek

- V/1.1. Szedimentációs módszerek
- V/1.2. Elektroforézis és izoelektromos fókuszálás
- I./1.5. X/7. Tömegspektrometria

Biofizikai és Sugárbiológiai Intézet

2

Szedimentáció I.

A **szedimentáció** részecskék (molekulák) oldatban (szuszpenzióban) való ülepedésének folyamatát jelenti, amely valamilyen erő (gravitáció, centrifugális erő, elektromosság) hatására valósul meg. A kiülepedett részecskéket üledéknek (laboratóriumi gyakorlatban pelletnek), az oldat fennmaradó részét felülzónának nevezzük. (sedeo (lt); út; sedimentum (lt); üledék)

Virgin Formation,
Utah délnyugati része, USA

Duna delta felkötése Kr.u. 1-5i

A Duna deltája az őrdei

Biofizikai és Sugárbiológiai Intézet

3

Szedimentáció II.

Fizikai alapok:

Súrlódási erő - két érintkező felület között fellépő erő, vagy az az erő, mellyel egy közeg fékezi a benne mozgó tárgyat. Az elmozdulás ellen hat.

$$F_s = f \cdot v$$

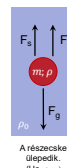
Csak kis sebességeknél ad jó közelítést!

$$f: \text{alakfaktor}, \quad f = \frac{1}{u}$$

v: sebesség

$$u: \text{mobilitás} = \frac{v}{F}$$

gömbre: $u = \frac{1}{6\pi\eta r}$

A részecske ülepedik.
(Ha $\rho_s > \rho_f$)

Felhajtóerő - nyugvó folyadék (vagy gáz) a benne lévő testre fellépő ható erővel hat. Nagysága a test által kiszorított közeg súlyával egyenlő.

$$F_f = \rho_f \cdot V \cdot g$$

$$F_f = m \cdot g \cdot \frac{\rho_f}{\rho}$$

$$V = \frac{m}{\rho}$$

ρ_f : közeg sűrűsége
 ρ : részecske sűrűsége
 V : részecske térfogata
 m : részecske tömege
 g : gravitációs állandó ($9.8 \frac{m}{s^2}$)

Gravitációs erő:
 $F_g = m \cdot g$

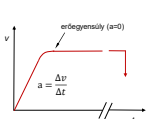
Biofizikai és Sugárbiológiai Intézet

4

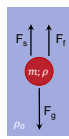
Szedimentáció IV.

Fizikai alapok:

Newton II. törvénye: $\Sigma F = m \cdot a$

A részecske sebessége mindaddig növekszik, amíg erőegyensúly nem alakul ki (vagy elérjük az edény alját).

A részecske ülepedik.
(Ha $\rho_s > \rho_f$)

$$\Sigma F = F_g - F_f - F_s$$

$$\text{Erőegyensúlyban: } \Sigma F = 0$$

$$F_g = F_f + F_s$$

$$f \cdot v = m \cdot g - m \cdot g \cdot \frac{\rho_f}{\rho}$$

$$f \cdot v = m \cdot g \cdot \left(1 - \frac{\rho_f}{\rho}\right)$$

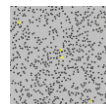

Biofizikai és Sugárbiológiai Intézet

5

Szedimentáció vs. Brown mozgás

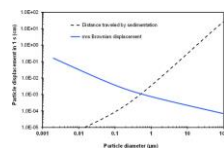
Probléma: Brownian mozgás

Kicsiny részecskékre (kb. $< 2 \mu m$) a Brown mozgás megakadályozza ill. csökkenti a szedimentációt.

Particle (SC)	Diameter, microns	Brownian velocity, m/s	Sediment motion velocity, m/s
RBC	8	1.5×10^{-6}	5.5×10^{-6}
Latex ball	4	5.5×10^{-7}	1.7×10^{-6}
Latex ball	2	1.5×10^{-7}	4.3×10^{-7}
Latex ball	1	4.2×10^{-8}	1.1×10^{-7}
Milk fat globule	1	5×10^{-8}	2.7×10^{-7}
Latex ball	0.5	1.2×10^{-8}	2.7×10^{-8}

Chien et al. Romanán J. Biophys. 2010

Gömb alakú, 1000 kg/m^3 sűrűségű részecske Brown elmozdulásának átlagos közepértéke (RMS), és a szedimentáció során megtett távolsága LEVEGŐBEN, ($p=1 \text{ atm}$; $T=293 \text{ K}$)

Genademar P. Nanotechnology, 2015

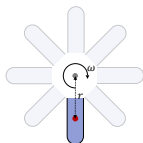

Biofizikai és Sugárbiológiai Intézet

6

Centrifugálás – elméleti alapok I.

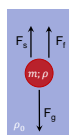
Fizikai alapok:

Szögsebesség:

$$\omega = \frac{\Delta\phi}{\Delta t}$$

$\Delta\phi$: szögelfordulás
 Δt : idő

A részecske gyorsabban üledszik (Ha $\rho > \rho_0$)

Súrlódási erő:

$$F_s = f \cdot v$$

Felhajtóerő:

$$F_f = m \cdot a \cdot \frac{\rho_0}{\rho} = m \cdot r \cdot \omega^2 \cdot \frac{\rho_0}{\rho}$$

Centrifugális erő: centripetális (forgáshál szarmas) gyorsulás

$$F_c = m \cdot a$$

$$F_c = m \cdot r \cdot \omega^2$$

$$a = r \cdot \omega^2$$

forrás sugara

$$E_r = F_c - F_f$$

$$f \cdot v = m \cdot r \cdot \omega^2 \cdot \left(1 - \frac{\rho_0}{\rho}\right)$$

Centrifugálás – elméleti alapok II.

Erőegyensúlyban:

$$f \cdot v = m \cdot r \cdot \omega^2 \cdot \left(1 - \frac{\rho_0}{\rho}\right)$$

$$S = \frac{v}{r \cdot \omega^2} = \frac{m}{f} \cdot \left(1 - \frac{\rho_0}{\rho}\right)$$

Theodor Svedberg
1884-1971
1926 kémiai Nobel-díj

Szedimentációs állandó (S): a részecske szedimentációs sebességének és a centripetális gyorsulás hányadosa. Az adott centripetális gyorsulásnál az egyensúlyi sebesség eléréséhez szükséges idő.

Egysége: Svedberg; 1 Sv = 10^{-13} s

Néhány példa:

Subcellular entity	Sedimentation coefficient (S)	Diameter (μm)
Nucleus	10^6 to 10^7	3-12
Mitochondria	10^5 to 5×10^4	0.5-4
Lysosomes	4×10^5 to 2×10^6	0.5-0.8
Peroxisomes	4×10^6	0.5-0.8
Viruses	42 to >1000	0.02-0.4
Nucleic acids (free)	3.5 to 100	n/a
Ribosomes	80	0.025

*Hinton and Mullock (1997)

*Schmidt (1973)

*Luttmann et al. (2006)

*Griffith (1994)

Lawrence, Janice & Stewart, Greg. (2010). Purification of viruses by centrifugation.

Centrifugálás – elméleti alapok II.

Erőegyensúlyban:

$$f \cdot v = m \cdot r \cdot \omega^2 \cdot \left(1 - \frac{\rho_0}{\rho}\right)$$

$$S = \frac{v}{r \cdot \omega^2} = \frac{m}{f} \cdot \left(1 - \frac{\rho_0}{\rho}\right)$$

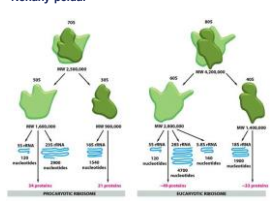

Theodor Svedberg
1884-1971
1926 kémiai Nobel-díj

Szedimentációs állandó (S): a részecske szedimentációs sebességének és a centripetális gyorsulás hányadosa. Az adott centripetális gyorsulásnál az egyensúlyi sebesség eléréséhez szükséges idő.

Egysége: Svedberg; 1 Sv = 10^{-13} s

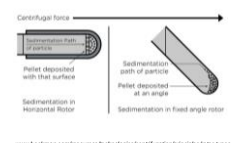
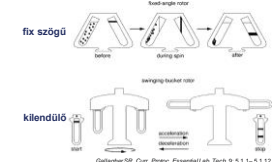
Néhány példa:

Centrifugálás – gyakorlati aspektusok – I.

Centrifugálás: Szuszpenziók, emulziók, illetve többkomponensű folyadékegyes alkotórészeinek szétválasztására alkalmazott művelet, amelyben a szétválasztás centrifugális erő hatására következik be. A művelet kivételére alkalmazott eszköz a centrifuga. A szétválasztás történhet analitikai és/vagy preparatív céljal.

Rotorok:

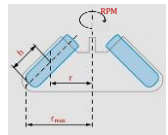

Centrifugálás – gyakorlati aspektusok – II.

Relatív centrifugális erő (Relative centrifugal force, RCF)

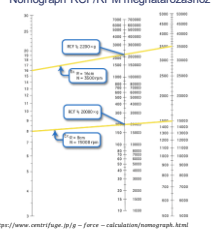
$$RCF = \frac{a}{g} = \frac{r \cdot \omega^2}{g}$$

$$\text{Praktikus formula: } RCF_{max} = 1,118 \cdot r_{max} \cdot \left(\frac{RPM}{1000}\right)^2$$

<https://handing-solutions.apporh.com/>

Nomograph RCF/RPM meghatározáshoz

Centrifugálás – gyakorlati aspektusok – III.

	Analitikai centrifugálás	Preparatív centrifugálás
Cél	Alapvető részecsketulajdonságok vizsgálata: tömeg, méret, alak, kölcsönhatások	Összetett minták egyes alkotórészeinek kinyerése/tisztítása. Biológiai minták feldolgozása (pl. komponensszeparálás) további vizsgálatokhoz.
Példák	<ul style="list-style-type: none"> Molekula/részecsketömeg meghatározás Szupramolekuláris komplexek Molekulatömegének változásainak követése Kül. konformációk és konformációváltozások detektálása Asszociáló molekulák/részecskék aggregációinak meghatározása etc. 	<ul style="list-style-type: none"> Szubcelluláris frakcionálás Fehérjefrakcionálás DNS tisztítás Kolloidok szeparálása Vírus szeparálás etc.
Módszerek	<ul style="list-style-type: none"> Szedimentációs sebességi módszer; Szedimentációs egyensúlyi módszer 	<ul style="list-style-type: none"> Differenciálcentrifugálás Sűrűséggradiens centrifugálás

Centrifugálás – gyakorlati aspektusok – IV.

	Centrifugálás	Ultracentrifugálás
Jellemzők	<ul style="list-style-type: none"> Kiseb RCF értékek (Kb. max. 65 000 g) Hűtés és vákuumozás opcionális Nem követjük az ülepedés kinetikáját. A centrifugálás után frakciókat gyűjtünk 	<ul style="list-style-type: none"> Nagy (egészen 1 000 000 g-ig) RCF értékek. Különleges rotorok kellenek. Vákuum és hűtés szükséges (Az extrém sebesség okozza gyorsulás túlmegegyedést okozza.) Egyes esetekben folyamatos detektálást végzünk → ülepedés követése
Példák	<ul style="list-style-type: none"> Vér-frakcionálás Sejtmagok elválasztása a citoszól komponensektől Mikronészecskék kinyerése szuszpenzióból 	<ul style="list-style-type: none"> Riboszómák, membrán vesikulák, fehérjék, DNS, nanorészecskék, vírusok kinyerése, ill. analitikája
Felhasználás	Főként preparatív	Analitikai vagy preparatív

Centrifugálás – gyakorlati aspektusok – V.

Centrifugák	Ultracentrifuga
 <p>Eppendorf 5427R</p> <ul style="list-style-type: none"> RPM: max. 16.220 RCF: max. 25.000 x g -10 °C to 40 °C 30 kg 	 <p>Beckman Coulter Optima XPN</p> <ul style="list-style-type: none"> RPM: max. 100.000 RCF: max. 802.400 x g 0 °C to 40 °C 485 kg

Szedimentációs sebességi módszer

Cél: Molekula/részecsketömeg meghatározás

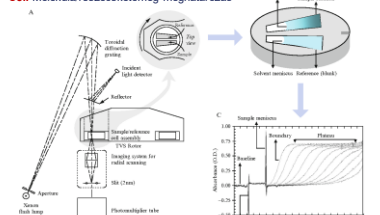

Figure 1: Two-sector centrifuge

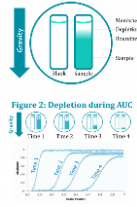

Figure 2: Depletion during ABC

Szedimentációs sebességi módszer – II.

1. S meghatározása ultracentrifugálással:

$$S = \frac{v}{\omega^2 r} = \frac{m}{f} \cdot \left(1 - \frac{\rho_0}{\rho}\right)$$

2. Fejezzük ki a tömeget: $m = \frac{fS}{\left(1 - \frac{\rho_0}{\rho}\right)}$

3. Szükséges ismerni: f , ρ és ρ_0 tényezőket

$$\rho_0: \text{ könnyen meghatározható} \quad \rho_0 = \frac{m_0}{V_0}$$

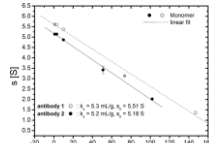
ρ : meghatározható sűrűséggradiens centrifugálással

f a diffúziós együtthatóból (D) számítható:

$$f = \frac{kT}{D} = \frac{RT}{ND}$$

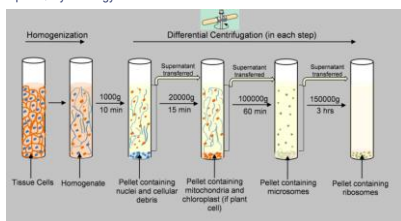
4. m kifejezhető, mint: $m = \frac{RTS}{ND \left(1 - \frac{\rho_0}{\rho}\right)}$

Caveat: S koncentrációfüggő → extrapoláljuk 0 koncentrációra

Differenciálcentrifugálás

Cél: Egy szuszpenzió/folyadékkezelet összetevőinek szétválasztása

<https://www.broadlearnings.com/essays/centrifugation/>

Sűrűséggradiens centrifugálás – I.

Sebesség-zonális (Rate Zonal) centrifugálás

Sűrűséggradiens hozunk létre centrifugáción belül (közégek: cukrok, polimerak, CsCl)

Rárétegezzük a mintát (max. 10%)

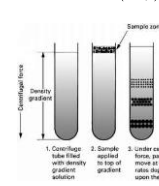
A részecskék az ultracentrifugálás során különböző sebességgel fognak ülepedni a tömegük (azonos sűrűség esetén) szerint.

Sávok = azonos tömegű részecskéfrakciók

Mivel $\rho > \rho_0$ minden részecske leülepedik a cső aljára, ha túl hosszan centrifugálunk

Példák: fehérjék, sejtalkotók szeparálása

$$f \cdot v = m \cdot r \cdot \omega^2 \cdot \left(1 - \frac{\rho_0}{\rho}\right)$$

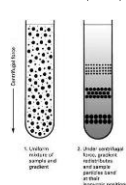

Sűrűséggradiens centrifugálás– II.

Izopiknikus centrifugálás

- Izopiknikus = azonos sűrűségű
- A gradiensformáló közeg és a minta homogén keverékét helyezzzük a centrifugacsőbe
- A sűrűséggradiens a centrifugálás során alakul ki
- A részecskék ülednek vagy felúsznak míg el nem érnek a sűrűségüknek megfelelő réteget.
- Sávok = azonos sűrűségű részecskefrakciók
- Az egyensúly kialakulása után megtartják a pozíciójukat
- Példák: nukleinsavak szétválasztása CsCl-ban

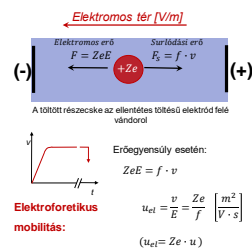
$$f \cdot v = m \cdot r \cdot \omega^2 \cdot \left(1 - \frac{\rho_0}{\rho}\right)$$

Elektroforetikus módszerek

Az elektroforézis alapjai

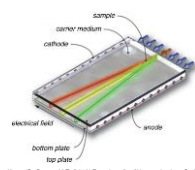
- Elektroforézis: vándorlás elektromos tér hatására
- Biológiai molekulák – általában töltötték fiziológiai körülmények között
- Egy töltött molekula/részecske elektromos térben vándorolni fog
- Ha a töltéelosztás aszimmetrikus a részecske orientálódik a térben
- A vándorlás gyorsul sebességgel történik, amíg F és F_e ki nem egyenlítődik – de nem egyensúlyi módszer
- A környezet töltései körbeveszik a részecskét → retardáció
- A részecskék az eltérő mobilitásuk szerint válnak el egymástól

Elektroforetikus módszerek – II.

Szabad elektroforézis

- Állófázismentes elválasztási technika
- Folyadékcélában történik az elválasztás – lamináris áramlás
- Akár különböző összetételű (pH; ionerősség, stb.) folyadékretegek alakíthatók ki (lehet natív és denaturáló pI.)
- Az áramlásra merőleges elektromos teret alkalmazunk (nagy feszültségekkel)
- A részecskék a töltéssűrűségük és/vagy izoelektrikus pontjuk szerint szeparálódnak
- Elválasztási tartomány széles: ionizált sejtekig
- Alkalmazás: fehérjekomplexek, membránfehérjék,

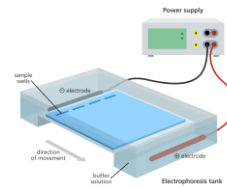

Klein JS, Bower M T. (2016) Encyclopedia of Nanotechnology. Springer, Dordrecht

Elektroforetikus módszerek – III.

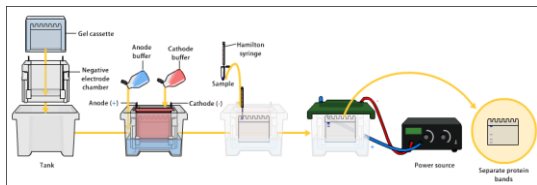
Gélelektroforézis

- Elválasztás állófázison (gél mátrix) történik
- A gél fizikai barrier képez → lassítja a részecskék mozgását
- Kicsiny mintaterfogatok alkalmazhatók
- Nagy reprodukálhatóság
- Nagyfeszültség kelt elektromos teret
- A részecskék a méretük és töltésük szerinti sebességgel vándorolnak és válnak el
- A szétvált frakciók sávokat képeznek – fixálhatók, festhetők, akár kinyerhetők további eljárásokhoz.
- Alkalmazás: makromolekulák (DNS, RNS, fehérjék) és fragmentumaik elválasztása
- Főként analitikai módszer, de preparatív célokra is

Elektroforetikus módszerek – IV.

Gélelektroforézis folyamata

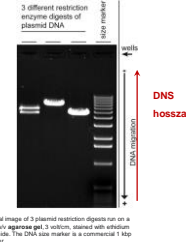
Klein JS, Bower M T. (2016) Encyclopedia of Nanotechnology. Springer, Dordrecht

Elektroforetikus módszerek – V.

Gélelektroforézis - gélek

Agaróz (0,5-3%)

- Természetes, algaiból kivont poliszacharid
- Heterogén pórusméretű gél képez
- Könnyen kezelhető, nem toxikus
- Elsősorban **nukleinsavak** (>50bp), illetve >200 kDa tömegű fehérjék elválasztására

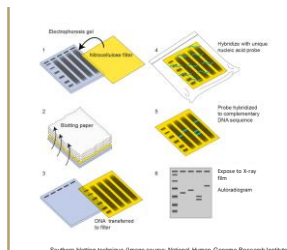
Digital image of 3-pore restriction digests run on a 1% w/v agarose gel. 3 volt/cm, stained with ethidium bromide. The DNA size marker is a commercial 1 kbp ladder.

Elektroforetikus módszerek – VI.

Gélelektroforézis - gélek

Agaróz (0,5-3%)

- Természetes, algából kivont polisaccharid
- Heterogén pórusméretű gél képez
- Könnyen kezelhető, nem toxikus
- Elsősorban **nukleinsavak** (>50bp), illetve >200 kDa tömegű fehérjék elválasztására
- **Southern blot:** elektroforézist DNS fragmentumok átíratása cellulóz-acetát lemezre → hibridizálás DNS próbakkal → azonosítás radioaktivitás alapján

Southern blotting technique (Image source: National Human Genome Research Institute)

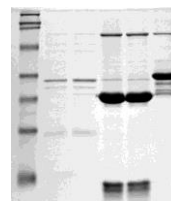
Elektroforetikus módszerek – VII.

Gélelektroforézis - gélek

Poliakrilamid

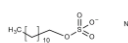
- Akilamid és bisakrilamid polimerizációjával
- Kovalens kötással térhálósított gél
- Egyenletes pórusméret - a monomerkoncentrációval szabályozható
- Akilamid neurotoxikus
- A poliakrilamid gélelektroforézis (PAGE) hatékony, rutin módszer **fehérjék** elválasztására (5- 2000 kDa-ig)
- A fehérjék nitrocellulóz vagy PVDF membránra

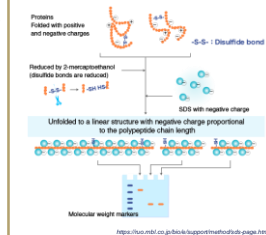
SDS PAGE of proteins (better at left side)

Elektroforetikus módszerek – VIII.

SDS-PAGE

- PAGE denaturáló közegben
- **Nátrium-dodecil-szulfát (SDS):** Erős, ionos detergens → kiteríti a fehérjéláncot, nem ionos kötések felszakadnak, micellát képez körülvette → erős (kb. -1 töltés/aminosav) negatív töltést ad neki
- **Merkaptoetanol:** diszulfidhidakat redukálja
- Alkalmazás: fehérjék molekulatömeg szerinti szétválasztása, molekulatömeg meghatározása

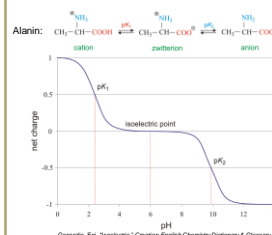

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2680404/page.html>

Elektroforetikus módszerek – IX.

Izoelektromos fókuszálás

- Számos makromolekula bír mind savas, mind bázikus csoportokkal → az összetétel a pH függvénye lesz
- Izoelektromos pont: az a pH, ahol a molekula nettó töltése 0

Generated, Eric "Isoelectric" Crockett-English Chemistry Dictionary & Glossary

Elektroforetikus módszerek – X.

Izoelektromos fókuszálás

- Számos makromolekula bír mind savas, mind bázikus csoportokkal → az összetétel a pH függvénye lesz
- Izoelektromos pont: az a pH, ahol a molekula nettó töltése 0
- Az elektroforézist pH-gradiens tartalmazó közegben végezzük → a molekulák addig vándorolnak az elektromos térben, amíg el nem érik az isoelektromos pontjukat
- Itt egyensúly alakul ki a diffúzió és az elektroforézis között
- Szétválasztás alapja: isoelektromos pont
- Nagy érzékenység – akár 0,01 pH különbség!

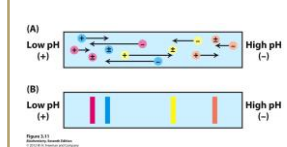
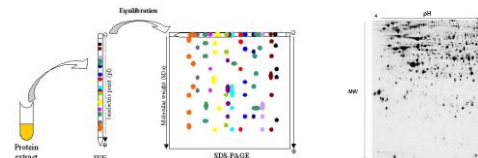

Figure 1.1.1. Isoelectric focusing. © 2010 Sinauer Associates, Inc.

Elektroforetikus módszerek – XI.

Kétdimenziós elektroforézis

<https://www.creative-proteomics.com/blog/2d-pghe-2d-electrophoresis-2d-gel/>

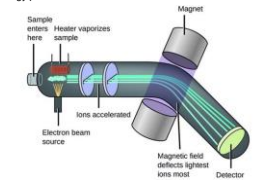
Melander P. (2016) Difference Gel Electrophoresis. Methods in Molecular Biology, vol 1664

Tömegspektrometria (MS)

Alapok dióhéjban

- Gázfázisú ionok tömegének meghatározására
- Pikomol-attomol mintamennyiségekből
- Tömegspektrométer fő részei:
  - **Ionforrás:** gázfázisba viszi a molekulákat és ionizálja (eg.: Elektrospray ionizáció, ESI; Matrix-Assisted Laser Desorption/Ionization, MALDI)
  - **Analizátor:** gyorsítja az ionokat és elválasztja m/z arányuk alapján elektromos vagy mágneses teret használva
  - **Detektor**
- Más analitikai módszerekkel csatlakozó (LC-MS; GC-MS)
- További részletek: tankönyv: X/7, U/1.5.

Egy példa:

<https://www.bioniktur.com/infoblog/mass-spectrometry-and-mass-flow-control-a-closer-look/>

Tömegspektrometria (MS) – II.

Szétválás mágneses térben

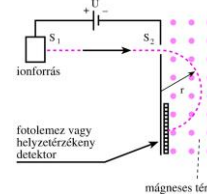
- Elektromos tér (U gyorsítófeszültség) gyorsítja a q töltéssel bíró iont, ami nek kinetikus energiája így:

$$E_{\text{kinetikus}} = Uq = \frac{1}{2} m \cdot v^2$$

- A felgyorsított ionok mágneses térbe (indukció: B) lépnek, melynek indukcióvonalai merőlegesek a sebességük (v) irányára. A Lorentz erő körpályára kényszeríti őket.

$$F_{\text{centrifugális}} = \frac{m \cdot v^2}{r} = q \cdot v \cdot B$$

- A pálya sugara (r) kikövetkeztethető a részecske becsapódási helyéből a detektoron. $r = \frac{1}{B} \sqrt{\frac{2mU}{q}}$

Köszönöm a figyelmet!

Dr. Bozó Tamás